

UNELE PROBLEME PRIVIND ISTORIA COMERȚULUI ROMÂNESC ÎN CONCEPȚIA LUI NICOLAE IORGA

ALEXANDRU ANDRONIC

În lucrările sale privind istoria comerțului românesc¹ N. Iorga se dovedește a fi un istoric conștient de unitatea și interdependența fenomenelor tratate, apelînd la paralelisme și similitudine, pentru a-și atinge țelul final al tuturor eforturilor sale, acela de a realiza o sinteză istorică, o sinteză a istoriei omenirii și de aceea a militat pentru integrarea istoriei noastre în istoria universală².

Această concepție, legată indisolubil de școala pe care a urmat-o în Occidentul Europei, și care era — după cum singur afirmă — „o școală de istorie universală“³, ni-l dezvăluie pe N. Iorga ca un cercetător care a integrat fenomenul istoric românesc în procesul istoric universal. Concepînd istoria omenirii ca un tot întreg, în care fenomenele se interpenetră și se influențează, implicit a ajuns la formularea ideii de permanență istorică, problemă pe care a susținut-o încă din 1938, apărînd-o prestigios în 1939 în prelegerile de la cursurile de vară de la Vălenii de Munte⁴.

Nu este întîmplător faptul că istoricul nostru afirma că școala sa de istorie universală se invedera nu numai sub raportul așa numitei „orientări“, înțelegînd prin aceasta atît metoda de lucru, cît și metodele de predare în învățămîntul superior din acea vreme, ci și al concepției sale filosofice, în care ținta supremă „trebuie să fie întotdeauna o sinteză“⁵.

N. Iorga deosebește și un alt caracter al istoriei, cînd afirmă că „Faptele nu există numai pentru ele și nu există numai prin ele; apa-

1 N. Iorga, *Opere economice*, Ed. Georgeta Penelea, București, 1982 (în continuare se va cita *opere economice*).

2 N. Iorga, *La place des Roumains dans l'histoire universelle*, Ed. V. Cîndea, București, 1980.

3 N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Ed. a III-a, București, 1944, p. 215 (se va cita în continuare *Generalități*). Vezi și Alexandru Zub, *Nicolae Iorga în evoluția spiritului critic*, în *Hierasus — Anuar '80*, Botoșani, 1983, p. 19—30 cu precizări privind importanța școlii de la Leipzig în creația marelui nostru istoric, care vedea în Lamprecht „un mare spirit“.

4 Alexandru Andronic, *Nicolae Iorga — cursurile de vară de la Vălenii de Munte*, în *Hierasus — Anuar '79*, Botoșani, 1980, p. 370—373; I. Florea, *Filozofia istoriei la Nicolae Iorga*, în „Cronica“, VI, 25 (280), 1971, p. 1 și 10.

5 *Generalități*, p. 151.

riția lor se datorește unei acțiuni puternice, continue, adânci, care se vedește prin mijlocul lor; astfel faptele sînt doar manifestările acestor forțe mari, acestor factori hotărîtori, acestor dezvoltări stăpînitore⁶. În continuare aflăm în ce constau aceste forțe și acești factori hotărîtori, deoarece istoricul N. Iorga precizează că ideile sînt aceste forțe și prin ele se cîștigă „legi morale, legi psihologice și legi istorice”⁶. În acest sens învingea concepția spiritualistă. Și cu toate acestea, el a rămas preocupat mereu de acele permanențe pe care le află dincolo de granițele etnice, dincolo de popoare, depășind limitele cronologice, pentru a reda toate „elementele caracteristice,” într-o „construcție dinamică”⁷, în care trebuie să vedem în primul rînd istoria universală⁸.

Este totuși suficient să subliniem că lucrurile așa-zise de istorie economică ocupă un loc destul de redus în vasta bibliografie a operelor lui N. Iorga⁹.

Nu este însă mai puțin adevărat că drumul deschis de A. D. Xenopol a fost continuat cu multă râvnă și trudă de N. Iorga, care prin numeroasele documente publicate și nenumăratele monografii și prin lucrările de sinteză mai ales, a destelenit un teren anevoios, pregătind un ogor fertil rămas în sarcina tinerei generații de istorici din România, cu atît mai mult cu cît încă din 1912 N. Iorga declara că „orice știință se înouește. O condiție a științei e să se înoiască... Toate științele înaintează”, din cauză că istoricul „caută pretutindeni viața, în micile ei amănunte”¹⁰. Iată ce spune în această privință: „A fost una din cele mai mari bucurii ale vieții mele cînd am găsit, sunt acum zece ani, într-un turn de biserică din Sibiu registrele de negoț ale Casei Hagii Constantin Pop, cu toate cumpărăturile făcute în Țara Românească de pe la 1760 pînă dincolo de 1830”¹¹. Dar bucuria sa consta și din cealaltă tendință care l-a copleșit: „acea de reconstituire totală, de *reintegrare a vieții trecute*, pe care izvoarele o dau numai în icoane răzlețe...”¹².

Prin urmare, informația documentară este fatal incompletă. Atunci ce face istoricul? La această întrebare N. Iorga răspunde: „istoria, în modesta mea părere, se compune uneori poate numai din 20% document și 80% interpretare, adică mai limpede: bun simț și logică, iar restul poezie curată”¹³. Va rămîne fidel întreaga sa viață acestui aspect special al concepției și chiar ultimile rînduri scrise de dînsul conțin aceeași năzuință „aș fi vrut să am mai mult talent „poetic” pentru a fi mai aproape de adevăr”, deoarece „*Nu se poate scrie istoria fără o adîncă*

6 *Ibidem*, p. 89 (sublinierea N. I.).

7 *Ibidem*, p. 344.

8 *Opere economice*, p. 367.

9 În *Opere economice* sînt incluse următoarele scrieri ale lui N. Iorga cu caracter economic: *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc, Istoria comerțului românesc. Drumuri, mărfuri, negustori și orașe*, Epoca veche, vol. I și Epoca mai nouă, vol. II, *Istoria industriilor la români; Istoria comerțului cu Orientul*.

10 *Generalități*, p. 110.

11 *Ibidem*.

12 *Ibidem*, p. 113 (sublinierea N.I.).

13 *Ibidem*.

simțire“. „Căci istoria este viața omenească, problemele de odinioară sunt problemele de acum, în altă formă cu alți oameni, este aceeași umanitate“¹⁴.

Pus să aleagă între mase și personalități, Iorga declară : „și masele și indivizii hotărâsc în măsura în care au caracter dinamic și reprezentativ“¹⁵.

Dar mai adaugă că nu este suficient „să cunoști fenomenul național, social, politic, militar“, deoarece „în istorie nu este vorba numai, de națiuni și de jocul tragic și comic al unor anumite grupe umane, ci, de fiecare dată, ai a face cu oameni“¹⁶. Iată de ce pentru a fi un adevărat istoric — în concepția lui N. Iorga — trebuie să acumulezi cât mai multe date și fenomene istorice care să-ți permită „a vedea același lucru din toate laturile și potrivit cu toate psihologiile de masă sau individuale care au contribuit la alcătuirea acestui fapt“¹⁷. Adică un enciclopedist. Iar ca să poți scrie istorie, N. Iorga declara în 1935 că „...trebuie să înțelegi un popor ca un popor, un stat ca un stat, dar și omul ca om în toate rosturile lui“¹⁸.

În problema periodizării istoriei comerțului românesc, N. Iorga încă la 1932 într-o lecție de deschidere la Academia de Comerț sublinia „zădărnici împărțirilor obișnuite ale istoriei universale“ și afirma că vechile împărțiri ale acesteia sînt „neîndreptățite și stricătoare pentru unitatea ansamblului“¹⁹.

Deși se părea că N. Iorga va folosi un criteriu nou în ceea ce privește periodizarea, totuși el a apelat în continuare la criteriul cronologic. De aici rezultă că problema periodizării nu-l preocupa deloc în sensul ei pozitiv. Invocînd „unitatea ansamblului“, care s-ar periclita în cazul cînd s-ar încerca o periodizare N. Iorga merge mai departe, dar numai teoretic, deoarece în practică face mereu apel la date pe care le consideră hotărîtoare, deci la o împărțire a materiei tratate. Constatăm totodată că marele nostru istoric a fost copleșit de abundența materialului documentar și în funcție de prezența sau absența unor informații să înglobeze într-o singură perioadă sau subperioadă, evenimente și fenomene care necesită, în fond, o altă periodizare. N. Iorga privește anumite date ca elemente ale unor fapte care nu schimbă structural desfășurarea istorică în unitatea sa și avea dreptate în ceea ce privește data 1453 considerînd căderea Constantinopolului doar o dată cu rezonanță istorică fără o funcție organică în modificarea structurală a evenimentelor, cîtă vreme era știut că încă de la sfîrșitul secolului al XIV-lea Constantinopolul era vasal Turcilor²⁰.

14 *Ibidem* (sublinierea N.I.).

15 *Ibidem* p. 262—263 (sublinierea N.I.).

16 *Ibidem* p. 209 (sublinierea N.I.).

17 *Ibidem* p. 210.

18 *Ibidem* p. 209.

19 *Ibidem* p. 169—172.

20 *Opere economice*, p. 372. Cucerirea Constantinopolului nu reprezintă decît „ultimul punct al unei expansiuni asiatice“. Dincolo de acest eveniment sistemul economic din zonă încetase să funcționeze cu mult înainte.

În continuare declară : „Nimic nu se înțelege într-un singur loc și la o singură dată. Epocile se lămuresc nu în ele, ci prin ele, de la una la alta. Și e cu neputință de a vorbi de una fără a gândi la alta și de a întreprinde explicația uneia fără a le ști pe toate“, și încheie astfel : „Și, peste despărțiri neorganice, înțelegem că viața omenirii e de o perfectă și admirabilă unitate“²¹.

Această unitate materială și spirituală, prima subordonată celeilalte, îl face să cerceteze unele probleme în mod strict cronologic, așa cum face cu *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc* (1906), evocând într-o privire retrospectivă întreaga desfășurare a diverselor manifestări de la cei dintii meșteri din principate în meșteșugul picturii și sculpturii, prezentându-ne pisaniile, miniaturistica, zugrăveala, plăcile de smalt, odoarele și odăjdiile, ferecături și icoane îmbrăcate, legătura cărților și clopotele, tipăriturile epocii și antinisele, alături de tipare de icoane, cusături, pictură bisericească și sculptură în lemn, toate însă de la începuturi — mai bine zis de la primele mențiuni istorice existente și pînă în secolul al XIX-lea. Privite toate ca o unitate organică, ele trebuiesc totuși compartimentate fiind vorba de practicarea a unor meserii fie sătești, fie orașenești, unele fiind legate de producerea mijloacelor de producție, altele de producerea produselor de consum și uz casnic, și în fine, fiind vorba de unele cazuri de industria casnică țărănească în situația practicării unor meșteșuguri fără rupere de agricultură, deci fără a fi existat prima diviziune socială a muncii.

Din punct de vedere metodologic se impune o selecționare a întregului material folosit de N. Iorga, mai ales că în periodizare nu găsim un criteriu unitar. Găsim aceeași generalizare din punct de vedere geografic, N. Iorga cercetînd aceleași fenomene atît în Muntenia cît și în Moldova, în funcție de cele două căi comerciale distincte. În *Istoria comerțului românesc*, vol. I (ambele ediții) condițiile economice generale sînt expuse odată cu apariția sau lipsa schimbului la sate, cu prezența negustorilor străini, cu căile de negoț și urmările schimbărilor survenite în căile comerciale de cotropirea turcească, și de regimul furniturilor turcești, cu înșirarea mărfurilor, prezentarea vechii organizări a negustorilor și a sarcinilor lor, vechi prăvălii și ulițe de negoț în orașe cu precizarea menționării acestora în izvoarele scrise, precum și a influențelor din afară, alături de bîlciurile și iarmaroacele, de negustori străini și bresle sau isnafuri, apărute sub imperiul fiscalității excesive a statului. În schimb, în vol. II, aceleași probleme sînt tratate în capitole, grupate pe perioade scurte, începînd cu 1700 și din care rezultă orientări noi în comerț în funcție de evenimentele politice, cauzate de războaiele ruso-turco-austriece, sau turco-ruse, insistîndu-se asupra elementului negustoresc românesc. Această apariție a unei clase noi, a burgheziei românești, se împletește apoi cu evenimentele importante petrecute la 1774, 1829 și 1859, care au avut efecte binefăcătoare în dezvoltarea ulterioară

21 *Generalități*, p. 172.

economică a poporului român. Era normal, deci ca în România să apară și să fie la îndemina tuturor o istorie a comerțului românesc.

Astfel, în 1915 în tipografia „Neamului Românesc“, de la Vălenii de Munte, se tipărea *Istoria comerțului românesc*, cu subtitlul : *Drumuri, mărfuri, negustori și orașe, vol. I pînă la 1700*, indicîndu-se prin aceasta și problemele principale pe care le urmărea autorul, toate servindu-i pentru a trage concluzii în ceea ce privește unitatea dezvoltării elementului autohton atît de important în istoria unei țări, a negustorului băstinaș, germenul unei clase noi.

Recunoscînd implicit existența unei economii închise, în care lipsește un schimb vii, activ „producător de lucru pentru schimb și de economie bănească, între tîrguri și orașe, de o parte, iar de alta, între satele din șes și munte“²², este totuși preocupat de om, de negustor, pe care-l considera un element constructiv, un participant la desfășurarea istoriei universale, recunoscînd că pentru cine cercetează comerțul lumii în totalitatea sa atunci participarea poporului român este plină de interes.

Această participare este prezentată de N. Iorga cronologic din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre, adică pînă la data apariției volumului al doilea, 1925; deci primul pătrar al secolului al XX-lea.

În introducerea la studiul istoriei comerțului N. Iorga va cuprinde întreaga romanitate, fără a se preocupa de fixarea frontierelor politice, deoarece studiază fenomenele produse pe întregul teritoriu românesc, cercetîndu-l în diverse epoci începînd cu antichitatea romană și prezentînd comerțul înainte de romani, în timpul provinciilor romane și după romani, studiat și prezentat — subliniază N. Iorga — „ca valoare de producție și de schimb“. Trebuie să remarcăm această intuire a producției pe prim plan, de unde decurge schimbul, însă autorul se va referi la produse și la schimbul efectiv și nu la modul de producție și în consecință nu va încadra istoria meseriilor în expunerea sa, acestea făcînd obiectul unor conferințe separate, publicare apoi în 1927 sub titlul : *Istoria industriilor la Români*.

N. Iorga expune istoria comerțului românesc, începînd cu secolul al XIV-lea, desfășurat sub ocrotirea Domnilor din ambele principate și cuprinde două subîmpărțiri : a) pînă la 1550 și b) de la 1550—1700. Această primă parte are 2 cărți, I și II, fiecare cu cîte 4 capitole în care se cercetează comerțul exterior din Țara Românească și Moldova, comerțul oriental și levantin în țările noastre, precum și negustorii și orașele din epocile respective.

Ceea ce l-a determinat pe autor să se oprească asupra datei 1550, sau în preajma mijlocului secolului al XVI-lea, pare a fi dezechilibrul produs în comerțul vremii la această dată din cauza evenimentelor internaționale. Cam de pe la 1540 — precizează N. Iorga — în comerțul românesc căderea Transilvaniei și încercările de răzvrătire de aici împotriva turcilor, decăderea comerțului în aceste părți, (fără să se insiste asupra pătrunderii turcilor în Europa Centrală, aceasta subînțelegîndu-se

²² *Opere economice*, p. 428.

din întreaga înșirare a evenimentelor), precum și consolidarea dominației otomane în primul și al doilea pătrar al secolului al XVI-lea, sînt elemente care îndreptățesc această periodizare.

Încercarea lui Alexandru Lăpușneanu pentru Moldova, de a stabili legături cu centrul și nordul Europei, nu a dat rezultatele scontate, iar Transilvania sărăcită contribuie la consolidarea relațiilor comerciale cu Orientul. N. Iorga remarcă și faptul că și comerțul polon este în declin în această perioadă, ceea ce ne-ar îndreptăți să căutăm cauzele decăderii întregului comerț din sud-estul Europei în transformările survenite pe plan istoric general la începutul secolului al XVI-lea, deci cu criza d.n întreaga Europă, ale cărei efecte sînt îndeobște bine cunoscute istoricilor preocupați de problemele economice în general.

Deși se vorbește de o decădere a vechiului comerț în a doua jumătate al secolului al XVI-lea și în secolul al XVII-lea, totuși se constată că orașele nu decad, sînt folosite în continuare aceleași căi de comerț și în plus apare comerțul cu estul Europei, adică cu Moscova, precizîndu-se rolul cazacliilor.

Epoca de după 1700, considerată de autor epoca nouă în istoria comerțului românesc, prezintă în fond o continuare a vechiului sistem comercial existent anterior venirii fanarioților. N. Iorga spune : „Nu poate fi vorba de un sistem financiar fanariot opus celui de țară“²³, considerînd totuși că se produc schimbări, nesimțite încă deocamdată, la începutul secolului al XVII-lea.

Dacă pentru perioada de pînă la 1700 N. Iorga considera expansiunea otomană drept factor hotărîtor în desfășurarea comerțului la Dunăre și periodiza în funcție de aceasta pînă la 1550 și după 1550, pentru epoca unor alte expansiuni vor fi considerate hotărîtoare și în primul rînd cea austriacă, în funcție de pătrunderea căreia va proceda la periodizarea epocii noi a istoriei comerțului românesc.

1700—1739 este epoca expansiunii teritoriale austriece, deci pînă la pacea de la Belgrad.

1739—1774 — de la pacea de la Belgrad și pînă la 1774, tratatul de la Kuciuk-Kainargi, cînd începe o eră nouă în raporturile cu Apusul²⁴, nu fără a cerceta comerțul intern, comerțul între cele două principate și mai ales încercările de industrializare, amintindu-se fabricile de postav din Moldova și Țara Românească.

1774—1789 — este vremea unui nou comerț cu Apusul pînă la revoluția franceză, în care abuzurile Turciei continuă însă nu fără temeii (se produce și stăvilirea acestor abuzuri de către ruși la intervenția consulilor respectivi). Rolul acestor agenți ai diverselor state, importanța ca izvor istoric a relațiilor acestora, rolul negoțului intern, ca și problema originii negustorimii române, preocupă pe N. Iorga în aceeași măsură ca și tendințele de apărare a negustorimii băștinașe față de străini, odată cu începutul de negoț țărănesc în Țările Române.

²³ *Ibidem*, p. 638.

²⁴ *Ibidem*, p. 671.

1789—1804 — este vremea comerțului determinat de transformările occidentale, și printre aceste transformări găsim dezvoltarea fabricilor în principate, dezvoltarea comerțului practicat de sudiiți, rolul marilor puteri și mai ales al Rusiei odată cu instalarea ei la Marea Neagră și Nipru și urmările economice în această privință.

1804—1830 — este epoca de revoluționare a comerțului românesc, printre noile direcții fiind și aceea a comerțului marchitanilor în principate și comerțul în Odessa, rolul fabricilor, velnițelor, apariția unor noi iarmaroace, rolul breslelor și instituția uceniciei cu condițiile respective, efectele evenimentelor legate de mișcarea eteristă și anul 1821 în principate precum și dezvoltarea comerțului atât a celui intern, cât și a celui extern, tranzitul devenind din nou copleșitor, este tocmai ceea ce N. Iorga definește ca o dezvoltare a comerțului în toate direcțiile²⁵.

1830—1859 — este epoca creațiunii economice, prin pacea de la Adrianopol și urmările ei. Fabrici, societăți noi, comerț de factură internațională, rolul navigației pe Dunăre, lupta principatelor cu Turcii pentru autonomia vamală, apariția noilor fabrici, bursele și rolul unor orașe ca Galați, Brăila, București. Negustorimea și rolul ei în 1848; războiul Crimeii și urmările, interesele engleze și austriece, sporul comerțului în perioada de unire și măsurile economice ale guvernului Principatelor Unite, bazate pe ideia liberului schimb, adică pe economia mercantilistă.

1859—1923 — este epoca numită de autor a „lipsei de inițiative economice“, deoarece acordă un interes deosebit inițiativelor statelor imperialiste ca Austro-Ungaria și îndeosebi Germania, interesate în acapărarea pieții Orientului. În acest sens N. Iorga scria clar: „Germania unificată tindea tot mai mult să-și întindă imperialismul în domeniul producției și circulației mărfurilor... Ea urmărea piața Orientului, pe toate căile, și una din ele era a României cîrmuită de un Hohenzollern, țară care însemna și un teren important de desfacere“²⁶. În același mod se manifestau și interesele Angliei care prin intermediul Belgiei era direct interesată în industria petrolului, prilej pentru istoricul român de a scoate în evidență jaful efectuat de Germania în timpul ocupației din 1916—1918. Refacerea țării după primul război mondial este prezentată pe baza unei balanțe de export, autorul neinsistînd asupra reformelor, mai ales asupra reformelor agrare, pentru a încheia cu dezechilibrul produs în noul stat creat după primul război mondial²⁷.

În concluzie, periodizării istoriei comerțului românesc de N. Iorga, îi lipsește un criteriu unitar. Astfel prima perioadă adică de la începuturile existenței principatelor, din secolul al XIV-lea și pînă în 1700 este subîmpărțită în două subperioade: sec. XIV — 1550 și 1550—1700, față de perioada nouă de la 1700 la 1923 subîmpărțită în 7 subperioade: 1700—1739; 1739—1774; 1774—1789; 1789—1804; 1804—1830; 1830—

25 *Ibidem*, p. 729.

26 *Ibidem*, p. 763.

27 *Ibidem*, p. 767.

1958 și 1859—1923, în funcție de factorii politici externe, tratatele de pace.

În legătură cu această periodizare se mai poate remarca și faptul că dacă pentru prima parte „mijlocul secolului al XVI-lea ca dată de subîmpărțire este justificată de elementele componente ale crizei manifestate mai la începutul acestui secol care și-au produs urmările în Principate pe la mijlocul secolului respectiv, nu același lucru se poate spune despre criteriul adoptat în vol. II, unde totul se oprește la un nou război și un nou tratat de pace. Acest criteriu este contrazis de autor în cursul expunerii. Astfel, ca și în vol. I N. Iorga se referă la acele permanențe pe care le găsește în desfășurarea continuă a comerțului pe teritoriile românești, în ciuda tuturor războaielor, arătând că și atunci când au fost războaie și ocupații străine grele comerțul românesc n-a încetat. Implicit, N. Iorga a folosit un criteriu economic în periodizare deoarece mijlocul secolului al XVI-lea, așa cum au dovedit-o recente studii de turcologie²⁸ a constituit repercusiunile asupra Principatelor Române a crizei din Imperiul otoman²⁹. Problema comerțului intern de la început nu a reprezentat un sistem de legături „vrednic de a fi studiat, caracterizat și urmărit“ în raport cu comerțul european. Este adevărat că industria casnică nu face legătura cu orașul decît mai tîrziu, cînd nu atît surplusul țaranului, cît nevoia de bani pentru a răspunde fiscoșului, îl îndreaptă pe acesta la oraș. Iată de ce N. Iorga referindu-se la comerțul intern pentru primele secole afirma „nici comerț continuu și puternic între centre orășenești libere, nici schimb vii, activ producător de lucru pentru schimb și de economie bănească între țîrguri și orașe pe de o parte, iar de alta între satele de la șes și munte“³⁰.

Această afirmație ne conduce la ideea ce și-o formase N. Iorga în general despre dacalajul procesului istoric al poporului român, față de cel european și în consecință negăsind centre orășenești libere ca în Apusul Europei și exagerînd rolul comerțului extern, găsește un schimb vii și activ numai cu exteriorul. Totuși autorul recunoaște existența unui comerț intern, fără a vorbi însă și de problema unei piețe interne. Existînd legături între orașe, țîrguri și sate, copleșit de informațiile furnizate de izvoarele externe, în urma cercetărilor din arhivele din străinătate, N. Iorga diminuează importanța știrilor existente despre un comerț intern, despre piața internă; despre țaranul producător, devenit negustor.

Ceea ce copleșește însă pe autor este comerțul exterior facilitat de „această fericită fatalitate geografică“, care indiscutabil a contribuit la

28 Nicoară Beldiceanu, *Le monde ottoman des Balkans (1402—1566), Institutions, société, économie*, Londra, 1976, în special capitolul XI strict la problema crizei economice și monetare din Imperiul Otoman.

29 Vezi Sergiu Iosipescu, care în recenzie la cartea lui N. Beldiceanu, în AIIAI, XVI, 1979, p. 579—584 subliniază importanța includerii Țărilor Române în „O viziune universală“ ceea ce a făcut N. Beldiceanu prin studiile sale de turcologie, „îndreptățindu-se astfel vechiul îndemn a lui Nicolae orga (*Ibidem*, p. 584) de a integra istoria românească în cea universală.

30 Vezi nota 22.

„marile relații economice, ca punct de legătură între mari domenii de producție deosebită“, dînd naștere la două state românești, „două pentru că erau două direcții de comerț“³¹. S-a ajuns la înfăptuirea unei vaste circulații de mărfuri pe care românii le-au vîmuit sub multiple aspecte, implicînd și pe cele de ordin suprastructural. În acest fel, întregul comerț de tranzit a fost un factor important al bogăției generale și al influenței politice și culturale, iar autorul ajunge la concluzia pertinentă că : „istoria comerțului nostru e astfel o condiție necesară pentru a înțelege sub toate raporturile, în originea ca și în dezvoltarea sa, istoria neamului nostru însuși“³². Ideea istorismului devine dominantă.

Problema relațiilor externe pe plan economic, deci a celor două căi comerciale, a celor două direcții îl preocupă pe autor în cel mai mare grad, iar afirmația categorică a lui N. Iorga, că aceste două direcții se recunosc ușor din cele mai vechi timpuri și se consolidează în Evul Mediu, capătă valențe noi, prin studiile recente de istoriografie materialist-dialectică³³. Iată de ce istoria comerțului românesc, adică pe cele două direcții intercontinentale, trebuie, totodată să studieze „*in strînsă legătură organică* dezvoltarea celor două linii de comerț, în ce ne privește pe noi, orașele și activitatea comercială, urmărind însă pas cu pas trezirea și întărirea prin ele a comerțului intern și mai ales producerea și caracterizarea aceluia tip de veche viață națională care e negustorul român“³⁴. Fără a insista asupra rolului acestui element concret în formarea clasei burgheze din Țările Române, N. Iorga deschidea perspectiva unei aprofundări istorice în acest domeniu, care s-a concretizat însă mult mai tîrziu, prin scrierile istoricului de renume european C. C. Giurescu³⁵.

Cealaltă problemă, fertilizată de un alt elev al marelui nostru istoric, este aceea a orașelor noastre medievale. N. Iorga se mulțumește a le constata existența într-un moment cronologic bine determinat, la începuturile închegării statelor feudale românești independente. Istoricul, la fel de renume european, P. P. Panaitescu, a dus ștafeta mai departe, lăsînd istoriografiei noastre contemporane valoroase opere dintre care se înscriu în prim plan cele referitoare la vechimea, organizarea și rolul economic al orașelor medievale românești³⁶.

31 *Ibidem*, p. 429.

32 *Ibidem*.

33 Șerban Papacostea, *Inceputurile politicii comerciale a Țării Românești și a Moldovei (secolele XIV—XVI)*, *Drum și stat*, în SMIM, X, 1983, p. 9—56 ; Sergiu Iosipescu, *Drumuri comerciale în Europa centrală și sud-estică și însemnătatea lor politică (secolele XIV—XVI)*, în AIIAI, XIX, 1982, p. 265—284.

34 *Opere economice*, p. 429—430.

35 C. C. Giurescu, *Contribuții la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă în 1848*, București, 1972.

36 P. P. Panaitescu, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, București, 1947 ; *Idem*, Capitolul „Orașele“ în lucrarea în colaborare cu V. Costachel și A. Sava, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, București, 1957 ; *Idem*, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969. În problema orașelor medievale la est de Carpați au apărut lucrări deosebit de concludente. Cf. M. D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București,

În fine, una din permanente, aceea a romanității carpato-balcanice dincolo de precizările concrete privind existența „Romaniilor“, dintre care cea nord-dunăreană reprezintă o realitate istorică bine conturată, se desprinde una din cele mai importante probleme ale istoriei patriei, care în zilele noastre a fost pe deplin elucidată, datorită numeroaselor și importante descoperiri arheologice, aceea a continuității populației autohtone în spațiul carpato-dunăreano-pontic³⁷.

În încheierea acestor rînduri se cuvine să ne reamintim că tot Nicolae Iorga, fără a avea pretenția că se ocupa de probleme de filologie, afirma cu tărie : „Se poate spune că singurul fapt al păstrării cuvintelor latine pentru negoț în istoria Peninsulei Balcanice, arată că negoțul a fost practicat fără nici o întrerupere“.

CERTAINS PROBLÈMES CONCERNANT L'HISTOIRE DU COMMERCE ROUMAIN DANS LA CONCEPTION DE NICOLAE IORGA

Résumé

En analysant la conception spritualiste de notre grand historien, l'auteur constate que N. Iorga a réalisé une importante oeuvre de synthèse, en intégrant l'histoire du peuple roumain dans l'histoire universelle, parce que le processus historique a été étudié dans sa totalité, comme une unité harmonieuse.

Voilà pourquoi dans la conception de N. Iorga l'histoire du commerce roumain a été à son tour intégrée à l'histoire universelle, à l'occasion de laquelle l'historien roumain a mis en relief avec une prégnance particulière les permanences historiques du peuple roumain. Cette idée fertile du grand historien a trouvé une plus large matérialisation dans certaines oeuvres de synthèse concernant le développement de la bourgeoisie roumaine (C. C. Giurescu) et l'origine et l'évolution des villes roumaines (P. P. Panaitiesiu). On y ajoute encore les travaux de synthèse historique, basés sur les nouvelles découvertes archéologiques, des villes médiévales Baia (E. Neamțu, V. Neamțu, St. Cheptea), Suceava (M. D. Matei, Em. I. Emendi) et Jassy (Al. Andronic).

Aussi on attire l'attention sur le fait que la justesse des affirmations et des généralisations de N. Iorga au sujet de la continuité de la population autochtone au nord du Danube, de la même „Roumanie Orientalis“, toujours invoquée dans ses écrits, a été pleinement confirmée par les nouvelles et importantes découvertes archéologiques de l'espace de l'est extracarpatique des VIe—XIVe (V. Spinei), celles-ci étant restituées éloquentement à l'histoire ce millénaire du silence des sources écrites sur les Protoroumains et les Roumains.

1963 ; C. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967 ; E. Neamțu, V. Neamțu, St. Cheptea, *Orașul Baia în secolele XIV—XVII*, vol. I, Iași, 1980, vol. II, Iași, 1984 ; *Istoria orașului Iași* sub red. C. Cihodaru, Gh. Platon, vol. I, Iași, 1980, Alexandru Andronic, *Iași pînă în secolul al XVII-lea, geneză și evoluție*, Iași, 1985.

37 Dan Gh., Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n.*, Iași, 1978, idem, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V—XI e.n.*, Iași, 1981 ; idem, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V—VII e.n.*, *Așezarea de la Botoșana — Suceava*, București, 1984 ; idem, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați în secolele VI—XI e.n.* *Așezările din secolele VI—XI de la Dodești — Vaslui*, Iași, 1984 ; V. Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, București, 1982.